IMPACTUL STĂRII BELIGERANTE ASUPRA SPAȚIULUI CULTURAL

Luis SERDEȘNIUC, drd. Institutul de Istorie

THE IMPACT OF BELIGERNT STATE ON THE CULTURAL SPACE

Summary

The issue in this article is concerning on the cultural space in the multicultural society's in belligerent state. Its try to improved that cultural space is present in the all level of social development since personality until community into multicultural society. Also that cultural space into multicultural society means valorization their opportunities to insurance the security in the belligerent context. Rather than in the Republic of Moldova this context has a significant impact on the cultural space, including artificial created interethnic misunderstanding among cultural groups and ethnic majority..

Key words: multicultural impact, cultural space, society, belligerent state.

Multiculturalitatea reprezintă o realitate a societății care impune recunoașterea diversitatea varietății culturale, a identității culturale independent de statutul acesteia. Discutăm de necesitatea recunoașterii realității mulicuturale în care spațiul cultural al etniei majoritare își asigură comunicarea cu spațiile minorităților/grupurilor culturale, dar și dintre entitățile minoritare. Recunoașterea manifestă a realității respective ajunge sinecuanonul dezvoltării societății care în secolul XXI, grație deschiderilor Erei Informaționale și insuficient conștientizate deschiderile culturale riscă să fie nu doar manipulată din exterior cu implicarea reprezentanților grupurilor minoritare, dar și a etniei majoritare. Manipulare care deja s-a conturat într-un veritabil război hibrid după 22 februarie 2024 odată cu declanșarea războiului Federației Ruse împotriva Ucrainei. Război prin care se declară că, scopul acțiunilor este de a proteja și implimenta spațiul cultural Lumea Rusă (Ruschii

Mir) și care defacto reflectă distrugeri violente a tot și toate în Ucraina, nelăsând loc oricărui spațiu cultural, inclusiv dreptul la viață. Starea beligerantă și incursiunile ei asupra spațiului cultural al etniei majoritare și comunicarea cu cele ale minorităților în condițiile Republicii Moldova s-au declanșat la începutul anilor 90 sec. XX după implozia URSS-ului și războiul civil activ, dar nedeclarat de la Nistru(decembrie1991-iulie1992) și înghețat până în prezent. De asemenea că, implicațiile războiului hibrid asupra spațiului cultural nu doar al societății RM geografic au depășit continentul European deoarece au apărut și alte centre de influență mai puțin cunoscute, dar cu consecințe care pot fi inimaginabile[1, p.18-19,220].

În contextul dat investigările îndreptate spre reliefarea realialității conturate evidențiază necesitatea depășirii consecințelor stării beligerante cu ajutorul conștientizării propriilor determinări culturale deopotrivă valabile tuturor comunităților etnice sau culturale. Determinări c are în opinia noastră diminueazăstereotipurile și prejudecățile și contribuie la cunoașterea, înțelegerea și respectarea diferențelor. Concomitent cu dezvoltarea de competențe specifice comunicării interculturale, dar și capacitatea de a renunța la discriminare și intoleranță. Astfel conturată, realitatea dezvolta multiculturalitatea viabială în societate, inclusiv prin diminuarea conflictelor sau disnsiunilor interetnice. Cu atât mai mult cu cât, obiectivul realității multiculturale rezidă în pregătirea comunităților către o societate multietnică și diversă și prin aceasta se vor pune bazele unei conviețuiri pozitive, care va contribui la păstrarea multiculturalității și a identității fiecăruia în parte, prin respect reciproc [2, p. 10].

Dezvoltând subiectul realității multiculturale subscriem opniei lui T. Todorov care susține că, omul nu este o insulă, ci o parte din continent; culturile nu sunt niște trenuri, lansate în haos de un acar nebun; interacțiunile, confluențele sunt posibile, chiar inevitabile. Astfel, contactele dintre comunitățile etnice ce viețuiesc într-un teritoriu sunt inevitabile iar contextul cultural în care cineva trăiește influențează dezvoltarea acelei persoane în aceeași măsură în care este influențată

și de potențialul individual înnăscut [apud: 2, p. 38].Stare de lucruri pe care Comunitatea Europeană încearcă să le depășească, inclusiv impactul ideilor multiculturalismului și contextul beligerant asupra spațiului cultural. Cu atât mai mult cu cât, declarația *Unitate prin diversitate* a Consiliului Europei și a Uniunii Europene este una fundamentală pentru societate deoarece minimalizează divergențele comunitare și aduce în prim-plan ponderea legăturilor interculturale. Astfel, în multiculturalismul (pluralismul cultural) european se susține că, fiecare spațiu cultural dezvoltă o viziune proprie despre societate cu semnificații de valoare universale pornind de la experiența personală. Pe lângă apărarea diversității care înseamnă bogăție, multiculturalismul evidențiază importanța comunicării și aprofundării nivelului respectiv între spațiile culturale care recunosc că fiecare contribuie prin diferențele specifice la îmbogățirea experienței umane [2, p. 58].

Un model de realitate multiculturală are ca punct de plecare acceptarea diferenței ca o oportunitate de dialog și o îmbogățire reciprocă. Această realitate în spiritul multiculturalismului trebuie să aibă în vedere, în primul rând, constituirea nor strategii de promovare a diversității. În acest sens, diversitatea culturală este în esență o valoare a societății sec. al XXI-lea și în speță a comunității europene. Și nu în ultimul rând că, din realitatea multiculturală este parte și apartenența religioasă specifică diversității religioase cărora starea beligerantă și războiul hibrid tind să le imprime un caracter divergent , chiar dacă manipulatoriu îl declară a fi unul divers [1, p. 18].

O altă provocare a spațiului cultural multidimensional îl constituie varietatea de medii sociale de origine istorică a comunităților culturlae. Chiar dacă, în spațiul cultural se crează condiții de a valoriza pozitiv elementele benefice provenite din mediul familial și de intervenție socio-terapeutică asupra disfuncționalităților ivite în comunitatea familială. Concomitent însă se evidențiază că o formare a integrării depinde în mare măsură de funcționalitatea modelelor unice, individualizate și contextualizate.

Indubitabil raționamentul elucidării realității multiculturale în condițiile stării beligerante asupra spațiului cultural se urmărește identificarea caracteristicilor țintă din comportamentul indivizilor din comunități.Caracteristici care în scala de valori se bazează pe următorii indicatori:

- o persoană deschisă către ceilalți, cu o conștiință de valoarea pe care o au ceilalți și capabilă să contribuie la dezvoltarea comunității din care face parte;

- o persoană ce construiește relații cu ceilalți în spiritul solidarității și al toleranței;

- o persoană care dorește să comunice și caută soluții de rezolvare a problemelor, împreună cu ceilalți;

- o persoană ce posedă principii de viață, capabilă să dialogheze cu ceilalți, să trăiască împreună cu ceilalți într-un climat de respect, solidaritate și acceptare a diversității;

- o persoană care știe să se integreze responsabil în comunitate;

- o persoană integrată în cultura poporului său, în același timp, deschisă spre alte culturi, capabilă să accepte și să-i respecte pe ceilalți [4, pp. 14-15].

Desigur societatea contemporană se caracterizează printr-o diversitate etnică, culturală, lingvistică, religioasă. În timp ce comunitățile etnice existente caloborante pot fi mai omogene, dar indivizii acestor comunități necesită a fi pregătiți să trăiască în această societate pestriță, mai ales acum, în condițiile migrației intense, dar și a stării beligerante. În felul acesta, coeziunea indivizilor comunităților, tratarea problemelor urgente, dureroase și controversate se asigură o coeziune cât de cât plauzibilă în societatea multiculturală. Totodată susținem că aprofundarea explorărilor, în special lărgirea arealului surselor și prezentarea lor consolidează perspectivele culturale și facilitează cunoașterei problemei luate în dezbatere.

Diversitatea culturală fiind o realitate a societății umane este influențată și de migrație [5, p.191-203], dar și de dorința unor etnii sau minorități de a avea o identitate culturală distinctă, de efectele culturale ale globalizării, de creșterea interdependențelor dintre toate regiunile globului și de dezvoltarea informației și comunicării mediatice. Astfel, persoanele nu doar viețuiesc într-o normalitate „multiculturală", ci și să-și gestioneze afilierile multiple ale acestora. În această ordine de idei, accentuăm că conviețuirea și înțelegerea diferențelor reprezintă una dintre provocările majore ale societății moldovenești. Or, dincolo de dificultățile inerente, totuși, diversitatea culturală relevă și avantaje din punct de vedere economic, social și politic care necesită să fie dezvoltate și gestionate în mod adecvat. Într-o lume în care schimbările se produc rapid, iar diversitatea este din ce în ce mai mare, necesitatea ca cetățenii să fie activi, informați și responsabili este mai pregnantă ca niciodată [10, p.5]. În același timp, creșterea diversității culturale aduce noi schimbări sociale și culturale care vin să îmbogățească societatea moldovenească și să ofere noi oportunități de dezvoltare. Cu remarca că, diversitate culturală înseamnă egalitatea în drepturi, dar și responsabilitatea pentru nerespectarea lor care nu arareori prejudiciază concilierea dintre toate entitățile societății Republica Moldova.

De asemenea, diversitatea culturală deseori provoacă anxietate și respingere, deoarece nu este cunoscută și este diferită de mediul de confort obișnuit. Aceste provocări, la rândul lor, alimentează stereotipurile, rasismul, xenofobia, intoleranța, discriminarea și violența care amenință pacea și securitatea comunității noastre locale sau naționale. Astfel, deducem că societatea contemporană reprezintă o lume a schimbărilor și a metamorfozelor, un spațiu aflat în plină expansiune, redefinire și reorganizare. Subscriem în această ordine de idei, opiniei, conform căreia noțiuni precum culturalitate, interculturalitate și multiculturalitate capătă, sensuri și semnificații de o primă importanță [4]. Altfel spus, valorificarea premiselor ce se conturează în dialogul cultural facilitează cunoașterea manifestă a noțiunii de realitate multiculturală din societatea moldovenească.

În continuare reliefăm impactul multiculturalității societății de la acceptare, toleranță până la necesitatea pragmatică de comunicare interculturală și interetnică. Astfel înțeleasă, comunicarea invocată aduce în prim-planul sustenabilitatea colaborării dintre comunitățile etnice sau culturlae. Cu atât mai mult cu cât, impactul multicultural presupune cunoaștere și cooperare în cadrul valorizării diferențelor, îmbogățirea spirituală reciprocă, păstrarea și apărarea diversității [3, p. 29].

Spre exemplu, contextul Republicii Moldova trecut prin prisma celor expuse anterior este o societate multiculturală. Strucutura etnică a societății este constituită din majoritatea moldoveni/români și minoritățile mai degrabă culturale decât etnicie cu excepția ucrainenilor, găgăuzi, bulgari, ruși, evrei, romi, iar în ultimul timp, s-au atestat și migranți în grupuri de arabi, armeni, azeri, lărgind arealul confesional. Acest lucru face ca spațiul cultural al etniei majoritare într-o societate cu un teritoriu destul de mic este supus variațiilor multicolore și atractive pentru cei ce viețuiesc într-o regiune multiculturală cu un război hibrid și într-o stare beligerantă. Multiculturalitatea aduce multe elemente pozitive, dar, în același timp, implică și anumite dificultăți. Dificultăți care relevă că indivizilor din comunitățile conlocuitoare din societatea moldovenerască, cu multe spații culturale, duc lipsa conștiinței europene și cultivarea dragostei atât față de valorile spațiului cultural românesc, cât și respectul față de cultura altor comunități.

Se atestă că, starea beligerantă deja are incursiuni semnificative asupra spațiului cultural. Este vorba de zonele afectate anterior de conflictul interetnic artifical declanșat la începutul anilor 90 și refuzul de a recunoaște ponderea spațiului cultural românesc în comunicarea dintre spațiile ce aparțin minorităților. Tensiunile și conflictul înghețat, dar și dreptrui fără reponsabilități cu care s-au ales grupurile minoritare în timp afectează libertatea de exprimare și diversitatea culturală, conducând la cenzurarea spațiului identitar al etniei majoritare și marginalizarea limbii române ca una de comunicare între minorotăți, dar și dintre minorități și etnia majoritară. Perpetuarea acestor

discrepanțe în timp scindează comunitățile, colaborările culturale și dialogul intercultural sunt esențiale pentru promovarea păcii și înțelegerii reciproce [5,pp.151-170]. Actualmente starea beligerantă se referă în speță la consecințele unui conflict sau tensiune înpetrecut în afara frontierelor, inclusiv în RM, dar ostilitățile și confruntarea violentă dintre părțile implicate pot să le spargă nemaiținând cont de reglementările dreptului internațional. De asemenea, starea beligerantă este influențată și războiul hibrid nedeclarat al Federației Ruse împotriva Republicii Moșldova.

În acest context reiterăm necesitate relevării indivizilor comunității în spiritul multiculturalităţii și dezvoltarea arhitecturii relaţionărilor cu ceilalţi. Arhitectură care înseamnă încetățenirea și promovarea toleranţei şi solidarităţii, acceptării diversității, stimei față de spațiul cultural propriei comunități etnice și, în același timp, deschis spre spațiile culturale altor comunități conlocuitoare, capacitatea de a se respecta și să-i respecte pe ceilalți. Condițiile stării beligerante impun comunităților încetățenirea înţelegerii realității potrivit căreia cei din jurul lordeopotrivă sunt altfel, dar se asemănă lor. De asemenea implimentarea conștiinței la indivizii acestor comunități că, diversitatea însemnă bogăţie pentru fiecare și nici decum in detrimentul celorlalți din societate.

Raționamentul cunoașterii impactului stării beligerante asupra spațiului cultural este și de a facilita acomodarea grupurilor minoritare și, în aceeași măsură, acomodarea și deschiderea etniei majoritare la modelurile culturale ale acestora.În acest sens experiența europeană privind multiculturalismul constituie un potențial prin care să nu se diminueze sau identitatea fiecărei culturi, dar să se poată converti într-un veritabil inter-culturalism. Astfel, se explică de ce politicilor socioculturale li se cere deschidere nu numai în ceea ce privește valorile tradiționale la nivel local, ci și cele internaționale. Cu atâtmai mult cu cât, cooperarea economică, socio-politică dar și culturală este imposibilă dacă nu se raliază cu spiritul de comprehensiune și cooperare în domeniul spațiului cultural. Totodată relevările beligerante asupra

spațiului cultural devin apte prin utilizarea în exces a diferenței să plieze și doar sustenabilitatea în raport cu diversitate valori ajunge singura care le captează, răspunzând astfel nevoilor Europei[4, pp. 8-9].

Viitorul spațiu european, spre care tinde Republica Moldova, îl înțelegem ca un spațiu al confruntării fructuoase dintre mai multe coduri culturale diferite, care pot avea efecte disfuncționale, cel puțin. în anumite momente, dacă nu va fi inteligent gestionat. De aceea, nu numai societățile multiculturale li se cere să fie pregătite să se insereze în aceste noi realități, ci și capacitatea și rezișiența instituțiilor să fie disponibile pentru comunități purtătoare de coduri valorice particulare. Recompunerea entităților naționale în ansamblul european, în contrasens uneori cu interesele mișcărilor naționaliste, centriste etc, va face ca subculturile marginalizate să fie revendicate și să se impună altfel decât până acum. Indivizii înșiși li se cere să actualizeze acele forme de pătrundere într-un spațiu cultural care să le asigure coerența existențială și eficiența socială. Apartenențele prime se impun a fi permeabile și deschise, în timp ce identitatea se reface permanent în funcție de circumstanțe. Fiecare membru din comunitățile multietnice se transforma într-o o unitate plurală, care se reface continuu, sub imperiul vectorilor socio-culturali în constantă mișcare. Desigur, fiecare persoană va dispune de o unitate înglobantă, inițială care va supraordona permanent noi elemente spirituale.

În atare condiții obiectivul societății este de a ralia indivizilor comunităților colocuitoare formarea conştiinţei comunitară de talie europeană. În timp ce impactului inter şi multicultural se regăsește în noile dimensiuni, destinate relevării comunităților privind conștiința europeană. Se referă atât la cultivarea respectului și solidarității față de spațiile culturale ale altor comunități, cât și dezvoltarea unor comportamente inter și multiculturale. Simultan cu afirmarea fiecărei culturi prin intermediul normelor specifice, dar și prin deschiderea către alte culturi, în perspectiva constituirii unei noi civilizații comune.

Numai puțin interes prezintă și semnficarea atitudinii interculturală. Atitudine care constituie o strategie de pregătire a societăților

democratice astfel încât persoanele să relaţioneze convenabil unii cu alţii şi la culturile pe care le poartă. Adaptarea la mutaţia şi diversitatea culturală este necesară atât pentru ,,minorităţi", cât şi pentru ,,majoritari", în interacţiunile prezente şi viitoare. De altfel, demarcaţia clasică in majoritari şi minoritari este din ce în ce mai dificilă şi periculoasă de realizat. În funcţie de multiple perspective de referinţă, toţi indivizii pot fi minoritari, racordându-se la subcoduri culturale oarecum diferite. Sunt, de asemenea, situații, când nu se mai știe, cu certitudine, cine este minoritar și cine este majoritar.

Perspectiva interculturală în gestionare realității multiculturale se leagă de atenuarea conflictelor și eradicarea violenței în societate, prin formarea unor comportamente precum [6, p. 8]:

- aptitudinea de a comunica (a asculta și a vorbi);

- cooperarea și instaurarea încrederii în sânul unui grup;

- respectul de sine și al altora, toleranța față de opiniile diferite;

- luarea de decizii în chip democratic;

- acceptarea resposabilității altora și a propriului eu;

- soluționarea problemelor interpersonale;

- stăpânirea emoțiilor primare;

- aptitudinea de a evita altercațiile fizice etc.

Conform studiilor întreprinse se constata, că teoretizările și acțiunile privind interculturalitatea constituie o consecință a unor dificultăți relaționale ivite în situațiile de criză. Interculturalismul, ca principiu teoretic și acțional, este un răspuns specific la o problemă de teren: eșecul comunităților imigrante [7] și nu se referă la unul major.

Semnalăm că, migrația masivă din spațiul european, provocările violente din capitalele europene, conflictele interne s-au soldat cu probleme și de ordin cultural. Totodată, sistemul de valori al civilizației europene este pus la încercare de noile tehnologii ale informației

și comunicării atât la nivel comunitar, cât și la cel național şi individual. Procesul globalizării lasă amprente adânci asupra spaţiului european, dar consecinţele sale necesită o redimensionare a lui, o reaşezare a valorilor general-umane prin intermediul trăsăturilor specifice ale bătrânului continent. În acest moment, Uniunea Europeană este un proiect neterminat, iar interesul pentru crearea unei identități comune, europene, care să păstreze și identitățile naționale, în același timp, este de actualitate. Mulți specialiști, dar și decidenți consideră această unificare este necesar să se producă începând cu loialitatea și angajamentul comun față de valori culturale, drepturile fundamentale ale omului, libertățile civile, instituțiile politice democratice, statul de drept, libertatea de mișcare a oamenilor, bunurilor și capitalului până la justiția socială și rezolvarea pe cale pașnică a conflictelor interculturale.

Din punct de vedere al spațiului la care ne referim, perspectiva este multiseculară de la nivel global, european, regional până la cel național și local. În această ordine de idei, opiniile care susțin necesitatea unui nou tip de comunicare, în lumina noilor evenimente ale sec. al XXI-lea ajung a fi de referință. Vorbim de fenomenul recunoașterii celuilalt și, drept consecință, a unei pluralități de tradiții filosofice și modificarea poziției centrale a tradiției filosofice europene în politică, printre multe alte tradiții, la fel de importante. De asemenea susținem că, este necesară o atenționare asupra acestui gen de comunicare în care se reflectă o formă de universalism care atrage într-un alt scenariu gândirea omului european. Or, fenomenul recunoașterii celuilalt a devenit un dat al cotidianului și practic fără nicio limită geopolitică. Se constată că, Europa nu mai constituie acum centrul societății civilizate, al acelei comunități pentru care ea impunea altădată regulile unei interpretări eficiente. Ea a devenit doar un pol - dintre mai multe câte există - un vast spațiu de intercomunicare.

Dezvoltând subiectul remarcăm că, comunicarea culturală în spațiul european dobândește și noi trăsături gen raționalizare și internaționalizare.În condițiile Erei Informaționale și Comunicaționale

și generalizarea inteligenței artificiale modifică canalele de transmisie culturală atât calitativ, cât și cantitativ. În timp ce perspectiva asigurării unui liant comun de departe nu garantează și o aliniere la aceleași standarde valorice. Totodată rămâne ca înzestrarea cu sens a acelorași simboluri culturale să asigure diferențierile necesare și firești dintre persoane și indivizi. Altfel spus, dacă toți ar înțelege la fel obiectele culturale pericolul nivelării și omogenizării ajunge unul imanent de periculos. Idealul în materie de cultură este nu de comunicare și nivelare absolută, de ștergere a diferențelor, ci de creare a unor punți de legătură spirituale care vor fi frecventate sau exploatate, parțial și temporar, în funcție de cerințe grupale sau disponibilități individuale [8, p. 13].

Evident că diferențele majore nu se sting niciodată, dar actualmente acestea au trecut din blocaje ale comunicării interculturale în noduri ale acesteia. Ele tind să se transforme în semne sau în locuri ale unuia și aceluiași discurs. De mult timpîn evoluția istorie a gândirii filosofice a existat întotdeauna o pretenție de universalitate care n-a exclus diversitatea și particularul, deși mulți gânditori constată valoarea filosofică doar în tradiția vestică. În cazul dat, comunicarea interculturală cu originile în trecut ajunge ca un remediu eficient în starea beligerantă și în acest mod, dând naștere unei perspective interculturale privind spațiul cultural.

Recentele evenimente cu schimbări din cadrul Uniunii Europene reprezintă o provocare pentru modelul comunitar. Provocare care pune la încercare sustenabilitateta modelului, inclusiv declanșarrea războiului Federației Ruse. La această provocare rămân și problemele anterior nesoluționate: conflictele etnice, amenințările globale și insecuritatea informațională, migrația, apariția unor noi forme de identitate colectivă anterior suprimate, cererea de autonomie personală mai mare și noi forme de egalitate, diminuarea coeziunii sociale și a solidarității dintre oameni, interconectarea și interdependența din ce în ce mai mare, din punct de vedere cultural- la nivel regional și internațional [9, p. 6].

În fața unor astfel de provocări este nevoie de noi soluții actualizate la nivel intercultural , adaptate la condițiile schimbătoare ale societății, asumându-se o responsabilitate mai mare pentru viitorul acesteia. De asemenea spațiul cultural în societatea multiculară înseamnă valorificarea oportunităților acestora de a asigura securitatea în context beligerant. Contextul dat are un impact semnificativ privind spațiul cultural, inclusiv asupra neînțelegerilor interetnice create artificial între grupurile grupurile culturale și majoritatea etnică.

Referințe biobibliografice:

1. Pascaru Ana *Provocările societății în algoritmi de cunoaștere.* Chșinău: Print – Caro,2022, 258p, ISBN 978-9975-64-350-4;
2. Bernat Simona-Elena *Educație multiculturală,* Ghid metodologic, Fundația CRDE, Cluj-Napoca, 2006, 102 p, ISBN-10:973-7670-06-X, ISBN-13:978-973-7670-06-9;
3. Văceanu Aura, Dumitru Anastasia. *Interculturalitate și interdisciplinaritate în educație*. Editura Universitară, București, 2010, 327p, ISBN 978-973-749-874-8;
4. Plugaru Liviu; Pavalache Mariela. *Educație interculturală*. Sibiu: Psihomedia, 2007,120 p, ISBN 978-973-1753-22-5;
5. Pascaru Ana *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Tipografia Sirius, 2012,191p, ISBN 997-557-03-3-X, ISBN 978-997-557-033-6;
6. *Repere teoretice în studiul migrației prin prisma dialogului cultural*. În: Pregătim viitorul promovând excelența, Iași 2016, p. 191-203.
7. Walker, J., *Violence et résolution des conflits a l'école*. *Etude de l'enseignement et des aptitudes ŕ résoudre les problčmes interpersonnels dans les écoles primaires et secondaires en Europe,* Conseil de l'Europe. Strasbourg, 1992;

8. Pretceille-Abdallah, Martine. La pedagogie interculturelle: entre multiculturalisme et universalisme In: Recherches en Education, Paris, 2010 Editeur:Universite de Nantes,121 p, ISSN 1954-3077;

9. Cucoș, C; *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale.* Iași: Editura Polirom, 2000, 288 p, ISBN 973-683-445-X;

10. Dandara Otilia, Cerbușcă Pavel, Mija Violeta, Parlicov Eugenia. *Educația civică. Ghid de implementare a curriculumului modernizat pentru treapta liceală*. - Chișinău: Editura Cartier, 2010. 136 p, ISBN 978-9975-79-652-1.